

que pren com a base les semblances entre les coses. Els factors operatius que són a la base de la semblança, i que precisament permeten la identificació, són tres, i provenen de tres àmbits de saber diferents.⁴² Un d'ells és el pensament com a tal, que Jones fa pertànyer a la psicologia general; els altres dos provenen de la metapsicologia freudiana, i són el principi del plaer-desplaer, i el principi de realitat.

La identificació es fa operativa primer de tot en els casos d'incapacitat de pensament: per percepció falsa, per manca de claredat o per insuficiència aperceptiva.

Però, a més d'això, l'atenció i l'interès són guiats per una exigència de guanyar plaer i evitar el desplaer. Aquest principi correspon a una tendència cap a l'increment de plaer, tal i com el que pot obtenir el subjecte regressivament en les formes del joc. Jones precisa que el significat que hi ha a la base del joc, infantil per definició, és un significat sexual; també en una altra regressió, no individual sinó ontogenètica, trobem la sexualitat com a força creadora de l'ídic en el llenguatge. Els primers sons, els de significat més global en la comunicació, haurien pertangut a la crida dictada per la sexualitat. En la concepció evolutiva del llenguatge que sosté Jones, el progrés aniria cap a una dessexualització del llenguatge en el desenvolupament; cada vegada més allunyat de la primera identificació, que havia estat de base sexual. Això, d'altra banda, explicaria la predominança dels símbols sexuals en el camp de la simbòlica; entenguí's d'allò

---

⁴²Ibid., pàg. 105.

simbolitzat. El guany de plaer sexual en el llenguatge es faria per regressió vers un llenguatge primitiu.

Paral·lelament a aquest principi del plaer existiria un segon principi en l'evolució del llenguatge que obligaria a la diferenciació lingüístico-conceptual per mor d'una realitat sobre la qual cal bastir l'existència humana. Així les coses, el principi de distinció lingüístic fóra a la base de la ciència moderna, éssent com és una forma d'introduir la realitat en el camp d'allò comunicable.

En tot cas, la simbòlica, en el sentit de Jones, demostra una unidireccionalitat, regida pel fet que hi ha alguna cosa fonamentalment no simbolitzable. A això Jones li aplica dues caracteritzacions: la d'allò més primitiu i la d'allò més reprimit. El més primitiu és el que hem examinat fins ara; el més reprimit és un terme del treball psicoanalític. Per a Jones del que es tracta és de fer equivaler aqueixos dos màxims.

L'inconscient és l'equivalència dels símbols que mantenen l'essència de la humanitat amb els que suporta el subjecte sense saber-ho sota la forma dels seus símptomes; per això l'inconscient és el dipositari del sentit ocult dels símptomes d'un subjecte. Inconscient, tot subjecte participa de la condició humana. O, per dir-ho amb les seves pròpies paraules:

Tota l'experiència psicoanalítica porta a mostrar que les idees primàries de la vida, les úniques que poden ser simbolitzades —específicament les que concerneixen al jo propi en tant que corporal, a la relació amb la família, el naixement, l'amor i la mort— conserven al llarg de

tota la vida la seva importància originària, i que d'elles es deriva una gran part dels interessos més secundaris de la ment conscient. Com que l'energia corre des d'ells i mai cap a ells, i com que constitueixen la part de la ment més reprimida, és comprensible que el simbolisme hagi de tenir lloc només en una direcció. Només allò que és reprimat és simbolitzat; només allò que és reprimat necessita ser simbolitzat. Aquesta conclusió és la pedra de toc de la teoria psicoanalítica del simbolisme.⁴³

---

⁴³Ibid., pàg. 116.

Capítol 6
LA GENERACIÓ DEL SÍMBOL

Les symboles enveloppent en effet la vie de l'homme d'un réseau si total qu'ils conjoignent avant qu'il vienne au monde ceux qui vont l'engendrer (...)

FC 279.

Hem vist néixer el llenguatge en un començament mític del símbol. També hem examinat algunes de les coses que troba Lacan quan planteja la seva qüestió psicoanalítica al llenguatge i, més en general, al simbolisme. Entrarem ara en el nucli del present treball, on seguirem el camí de la deducció racional que fa Lacan des de l'objecte simbòlic fins al significant, a través de la configuració del mot, la creació de l'absència i la recuperació del concepte, per arribar al problema de la relació mortal de mots i coses. Això donarà lloc al camp de les estructures del parentiu, on el subjecte és generat perquè hi és comptat, perquè s'hi compta

amb ell, perquè allò que compta per ell li dóna el seu lloc. L'ésser del subjecte té com a condició prèvia una donació de vida en la qual la llibertat d'aquells qui el precediren organitza una llei. És així que la comèdia o la tragèdia humana no es juga ni més ni menys que a partir de la fidelitat a allò que l'engendra.

1a Secció

El pes del símbol

El símbol, tal com n'hem vist fins ara l'ús i la funció, no constitueix encara el llenguatge; la qüestió és veure què cal afegir-hi perquè sigui així. Hem vist que el do, que és a l'origen del símbol, té una doble naturalesa, la de ser i la de representar. El do és un objecte estranyat i per això inutilitzat; però aquest objecte conserva, si més no, el seu pes.

Podem comparar les caracteritzacions que fan d'aqueix objecte Malinowski i Lacan. Recordem la descripció del primer: "armes enormes, decorades i entallades, estris de pedra, articles de naturalesa domèstica i industrial massa ben decorats per ser usats, etc."¹ I Lacan: "vasos fets per ser buits, escuts massa pesats per ser portats, garbes que s'assecaràn, piques que hom clava a terra, (...) sense ús per la seva destinació, fins i tot superflus per la seva abundància".²

Però a la seva descripció, prou semblant a la de Malinowski, Lacan afegeix que l'operació que hom efectua sobre

¹B. MALINOWSKI, Argonauts of the Western Pacific (1922); trad. Els argonautes..., op. cit., vol. 1, pàg. 145.

²FC 272.

aquests objectes és una "neutralització del significat".³ Examinarem per començar aquesta indicació lingüística, i quines vies de comprensió ens dóna.

La neutralització del significat

El concepte de neutralització pertany a la fonologia moderna, i fou introduït per l'escola de Praga. El primer a fer-ne ús va ser Roman Jakobson, i Trubetzkoi l'inclou en els seus Grundzüge der Phonologie com un dels aspectes principals del concepte fonamental de la lingüística, l'oposició, tal com és aplicat a la fonologia. Tot i amb això, el seu valor conceptual ha estat criticat posteriorment, fins al punt que alguns fonologistes han arribat considerar-lo, tant a ell com al concepte correlatiu d'arxifonema, com a inútils i sobrers.⁴

Ara bé, el fenomen al qual es refereix aquest terme és indiscutible; es tracta del fet que certes oposicions, fonològicament vàlides i pertinents, si ocorren en un lloc determinat de la cadena parlada, s'anul·len, es neutralitzen (aufheben).

En català, per exemple, si /p/ i /b/ apareixen al final de paraula, com per exemple a cub i cup, es pronucien sempre

---

³FC 272.

⁴Cf. per exemple, A. MARTINET, "Neutralisation et archiphonème" (1931); A. W. DE GROOT, "Neutralisation d'oppositions" (1940).

ipò.⁵ Una neutralització així dóna lloc a l'existència d'unes entitats anomenades arxifonemes, que Trubetzkoi defineix com "el conjunt de les particularitats distintives que són comunes a tots dos fonemes".⁶

Però, tal com hem dit, aquesta entitat de nivell superior al fonema a la qual sembla remetre la neutralització, ha acabat sent inútil, perquè no és altra cosa que la llengua mateixa com a llenguatge realitzat. Res no s'oposaria a la ficció d'una llengua en la qual, una per una, totes les oposicions es poguessin anar aufgehoben, anul·lant i superant; l'únic límit d'un procés així fóra l'oposició mateixa com a tal. Desaparegut l'element que compta almenys per un (tant si és un so com un altre objecte) i que pot crear l'oposició mínima amb la seva absència, desapareix també la llengua i, amb ella, el llenguatge.

La conseqüència que podem treure per a aquesta consideració pel que fa a la concepció de l'objecte simbòlic és que el llenguatge, tal com el defineix l'intercanvi simbòlic, és ben bé una Llei; però es veu limitat a tenir un sol i únic referent, que és ell mateix. Per dir-ho amb els termes de Jakobson, només manté la funció de contacte, és a dir, aquella que mostra que, de comunicació, n'hi ha, però que, tant com això, però tant poc com això, és tot el que es pot dir. És un llenguatge que només arriba a dir: hi ha llenguatge.

⁵X. ROMEU, Manual de fonologia catalana (1983), pàg. 93.

⁶N. S. TRUBETZKOY, Grundzüge der Phonologie (1939); citem la trad. cast. Principios de fonología (1973), pàg. 70.

El símbol animal

Investigacions fetes sobre la vida dels animals demostren l'existència de certes activitats que poden ser assimilades a un tractament simbòlic de la realitat, això sí, només en el sentit d'establir relacions de grup. És molt conegut el cas de les abelles, tal com les va estudiar Karl von Frisch.⁷ Però en aquest cas es tracta encara d'una que té una funció utilitària indiscutible.

En canvi, el cas esmentat per Lacan⁸ correspon a una situació en la qual la funció utilitària es dissol en profit d'una activitat simbòlica. En el seu tractat de zoologia, Pierre Grassé⁹ descriu així l'"activitat simbòlica" del xatrac (sterna hirundo)¹⁰:

Entre els xatrac, en el moment de l'apariament, hi ha vol de companyia: un dels individus de la parella sosté

---

⁷Cf. FC 297; K. VON FRISCH, Aus dem Leben der Bienen (1969); trad. esp. La vida de las abejas (1984). També E. BENVENISTE, a "Communication animale et langage humain" (1952) fa referència a les abelles. L'exemple de les abelles serveix per demostrar que el "llenguatge animal" no produeix missatges. Aquí en canvi es tracta de mostrar el símbol com a tal i la seva diferència amb el senyal.

⁸FC 272.

⁹N. MAYAUD, "Activités symboliques et substitutives", dins P. GRASSE (dir.), Traité de Zoologie, tom XV, "Oiseaux" (1950), pàgs. 710-712.

¹⁰Segons Joaquim Maluquer, la seva extensió geogràfica s'estén per Euràsia i Amèrica del Nord; "nia en grans colònies als mars del Nord i al Bàltic; al Mediterrani és més escàs, però cria, a part de la Camarga, al Delta de l'Ebre i a l'Albufera de València. J. MALUQUER, Els ocells de les terres catalanes (1987).

un peix al bec; en acabat hi ha l'ofrena d'aquest peix a terra. Aquests gestos són simbòlics, perquè no tenen pas com a meta l'ingestió del peix que passa de bec en bec, i l'actitud dels ocells no és de cap manera la que és habitual en el moment de rebre menjar (...). El símbol d'aquests gestos, únicament útils per l'apariament, apareix quan els veiem de vegades efectuar-se sense el peix. Així hi ha eliminació de l'ofrena mateixa, mentre que els gestos d'oferir persisteixen.¹¹

Més que res, la força d'aquest exemple rau en la limitació que imposa a la noció de símbol a l'hora de fonamentar el llenguatge. El do, per si sol, no basta per construir el llenguatge, ni per definir la natura humana.

Ara, si bé la noció de do permet d'emprendre el camí que duu a un concepte del llenguatge, allò que sí que és exclòs és que pugui trobar-se el naixement del símbol a partir de la noció de senyal.

El senyal no fa símbol

Sovinteja una concepció del llenguatge que el fa partir de la idea que el significat d'un signe és especificat per les regles del seu ús.¹² Això ha permès alguns d'anar a cercar la base del llenguatge en una identificació entre ús i

¹¹N. MAYAUD, op. cit., pàgs. 710-711.

¹²Cf. C. MORRIS, Foundations of the Theory of Signs (1938), pàg. 47.

comportament, aquest darrer tal com el determina la ciència psicològica anomenada behaviorisme. Amb això l'ús passa a ser l'hàbit, la resposta biològicament observable que hom dona com a reacció a un signe, entès retroactivament com a senyal adequada a la resposta. A partir d'aquesta convicció, el senyal ha arribat a adquirir, per a molts lingüistes, el valor d'una base científica i observable, l'única rigorosa sobre la qual edificar una teoria del signe.

El senyal és mesurable, i també ho són els efectes que deixa sobre els hàbits del subjecte de l'experiència. Entre aquestes dues mesures, hom pot suposar una continuïtat o, millor, una relació a la qual una funció matemàtica dona forma de llei.

Els partidaris d'aquesta doctrina parteixen d'observacions fetes sobre animals; sense transformació passen a les realitzades sobre homes, oblidant que en les experiències sobre animals, els homes també hi són presents, encara que sigui en un segon nivell, com a experimentadors.

L'any 1944 la revista International Journal of Psycho-Analysis havia publicat un article del psiquiatra Jules H. Massermann,¹³ que prenia partit decididament en favor de la teoria del senyal com a origen del llenguatge i que, a partir d'això, volia trobar la raó de l'inconscient freudià. En el seu article postula una continuïtat entre el senyal i el llenguatge i esborra la distinció entre significat i significat.

---

¹³J. H. MASSERMANN, "Language, Behaviour and Dynamic Psychiatry" (1944).

Lacan dedica tres pàgines¹⁴ a fer la crítica a l'article de Masserman; d'aquesta crítica n'assenyalarem només la contraprova que proposa.¹⁵ Suposem que, com ensenya aquest autor, hom pugui estudiar efectivament de manera experimental les reaccions del comportament humà al terme de "contract", fabricat aquest mot com una ordre verbal que ha substituït la projecció d'una viva llum sobre el rostre dels subjectes i que, gràcies a un mecanisme de reflex condicionat, ha arribat a produir el mateix efecte, observable: una contracció immediata de les pupil·les. Caldria, diu Lacan, experimentar quina fóra la reacció del subjecte a l'estímul d'expressions que modifiquen el terme de "contract" (com ara: "marriage contract", "bridge-contract", "breach of contract", o "don't contract"). Fos quin fos el resultat de la prova, no permetria de fer la deducció del concepte de llenguatge a partir de la resposta comportamental. En efecte, si els subjectes deixen de respondre al mot amb la conducta, voldrà dir que aquesta no depèn de la paraula com a senyal; però si la conducta de resposta es produeix, això invalidarà la idea que es tracti en aqueixa experiència del llenguatge com a tal, en el qual és definitiva la modificació que uns termes efectuen sobre els altres. En el millor dels casos, l'experiment demostra que el llenguatge només es pot deduir del senyal en el cas que no es tracti d'un senyal.

---

¹⁴FC 272-275.

¹⁵FC 273-274.

El símbol poètic

No sabem si les teories conductistes del llenguatge han estudiat el valor de la paraula com a símbol poètic. El símbol poètic és d'antuvi l'aplicació destra de la funció metafòrica del llenguatge a la llengua; però, més encara que això, hi ha en la poesia una descomposició del llenguatge en els seus elements (a partir del fonema, fins als elements més complicats), els quals són resintetitzats en acabat en un ordre de necessitat que inclou la llengua sencera. Les metàfores poètiques acumulen un valor de permanència que les fa irrepetibles; els poetes introdueixen en la llengua l'element d'allò que és friable i, amb la mort de la llengua, donen vida al llenguatge.

El poeta s'emparenta amb el profeta perquè, tal com ho fa aquest, extreu els símbols del saber ignorat per la mateixa comunitat parlant.¹⁸ La poesia també fa brillar els termes de la comunitat i amb això li exigeix noves produccions simbòliques en les quals es mostri el seu destí.

Si preguntéssim al poeta què és la poesia, ens diria potser que, entre les coses i el nom, la poesia circula com una aparell d'acostar i separar alhora, d'enyorar i de familiaritzar en un sol acte. Ens parlaria d'un batec rítmic introduït en el llenguatge, que va i vé dels mots a les coses

---

¹⁸Cf. S. FREUD, Der Mann Moses und die monotheistische Religion (1939a).

i que imita el batec de la vida.¹⁷ En efecte, la cosa allunyada de la paraula retorna en el símbol poètic com una enyorança; llavors el símbol poètic fa el llenguatge familiar a la paraula. En suma, el poeta apropia el llenguatge; aquest adquireix així una consistència vital similar a la que hom sol concedir a la paraula.

La poesia és el reflux de la cosa, retirada del seu nom, sobre la paraula mateixa; d'aquesta manera, la consistència de llenguatge de la paraula es petrifica i passa a ser portada per la paraula mateixa. Aleshores la paraula mostra en superfície la mort que fins llavors ocultava. La poesia és la paraula fent ficció d'immortalitat en allò que és dit.

Fa un temps, Gabriel Ferrater definí l'acció del poeta com un "marcar la llengua amb una dicció personal durament definida".¹⁸ Aquest concepte correspon al que ell entenia per gramàtica. Solia dir, citant Sapir, que "totes les gramàtiques traspuen".¹⁹ Amb això se significa que el símbol en tant que poètic sosté la funció del llenguatge més enllà del que és gramàtic; mostra el poeta que no tot és gramàtica en el llenguatge. Aleshores, a ell li resta la possibilitat de fer la ficció que sí, que la norma ho abasta tot, i que el poeta

---

¹⁷Louis Aragon respon a aquesta pregunta: "Cette chose en moi cette chose hors de moi / Et d'abord comme si c'était appeler les choses / Par un nom qui leur ressemble et qui n'est pas le leur / Et soudain comme si c'était appeler les choses / Justement de ce bizarre nom qui est le leur." Les Poètes (1969), pàg. 151.

¹⁸G. FERRATER, "Sobre la forma realista (pròleg a un llibre de versos)" (1969), pàg. 142.

¹⁹"Les gramàtiques traspuen" (1970), pàg. 41.

es fa portaveu d'aqueixa totalitat.

També Hegel descriu la poesia com a llenguatge fet vivent,²⁰ a base de fer ús del ressò de la paraula, d'allò que de la seva materialitat es presta a la repetició: "la mesura, el ritme, l'eufonia, la rima, etc."²¹ Llavors la paraula del poeta sembla respondre's ella mateixa, descomposar-se i recomposar-se segons les exigències d'un suposat sentit lliure. La llei del llenguatge adquireix, gràcies al poeta, la dimensió de llibertat de l'ésser vivent.

Aquesta introducció de vida en el llenguatge per la via de gosar donar-li la mort que no té, es prova pel fet que hom pot en la poesia recrear el llenguatge, regenerar-lo, fins i tot donar-lo a llum. La poesia fa renéixer els mots a base de tornar a treure la seva forma a la llum del dia, aquella forma precisament que havia estat oblidada. En el renaixement poètic els mots esdevenen neologismes, inconneguts, fets de nou.²²

En el nostre país va tenir una gran importància, en la història ocorreguda entre aquells qui havien "viscut per guardar-nos els mots" i els qui els trèiem de la capsa, un debat sobre la poesia realista que va posar de relleu, en una societat sense lírica, el problema de la diferència entre

---

²⁰G. W. F. HEGEL, *Aesthetik* (1842-3); trad. esp., *Estética* (1985), vol. 8, "La Poesia", pàg. 69.

²¹Ibid., pàg. 69.

²²Com diu Jakobson: "On cesse facilement d'être conscient de la forme des mots dans le langage quotidien, celle-ci meurt, se pétrifie, alors qu'on est obligé de percevoir la forme du néologisme poétique, qui nous est donnée, pour ainsi dire, *in statu nascendi*. "Fragments de 'La Nouvelle poésie russe'" (1919), pàg. 24.